

ar fi trebuit să existe măcar fișe de trimitere la articolele unde problemele sînt tratate fie și numai în treacăt.

O inovație binevenită a *Dicționarului* e așa-zitul „indice regional” în care, sub denumiri geografice cuprinzătoare (Balceni, Insulele britanice, Europa centrală etc.), se grupează articolele privitoare la respectivele părți ale lumii. Munca de informare a cititorului e astfel înlesnită, iar examenul comparativ al diferitelor rubrici indică din capul locului regiunile de pe glob mai bogate în vestigii ale trecutului sau mai bine cercetate pînă-n această clipă. O privire la rubrica „România”, de pildă, arată că 13 articole speciale se referă la teritoriul ei — cele mai

multe despre culturi neolitice, de la Ariușd la Tărtăria. Evident, aceasta nu epuizează materia, dar tot atât de evident e și faptul că autorii unei lucrări atât de cuprinzătoare (și atât de redusă ca volum!) nu puteau intra în mai multe amănunte. O tratare exhaustivă a tuturor problemelor legate de trecutul României, din paleolitic pînă la întemeierea Principatelor, se va putea găsi abia în *Dicționarul de istorie veche a României*, inițiat de Editura enciclopedică, a cărui întocmire se apropie de sfîrșit și a cărui tipărire, avem temei să credem, nu va întîrzia nici ea mai mult decît e necesar pentru revizia tehnică a manuscrisului.

D. M. Pippidi

Milivoje Veličković, *Rimska sitna bronzana plastika u Narodnom Muzeju — Petits bronzes figurés romains au Musée National*, Beograd, 1972 (Antika — Antiquité, IV), 204 p. + 162 fig. în planșe.

Cataloagele și repertoriile diverselor tipuri de piese din colecții și muzee constituie prețioase ustensile de lucru pentru istorici și arheologi. Iată de ce salutăm apariția volumului lui Milivoje Veličković, cuprinzînd bronzurile figurate din colecțiile Muzeului național din Belgrad. Lucrarea reprezintă volumul al IV-iea din colecția „Antichitatea”, iar publicarea și a unei traduceri integrale a textului în limba franceză facilitează posibilitatea de consultare pentru un cerc larg de specialiști.

Cartea se deschide cu o scurtă „Introducere” privitoare la intrarea pieselor în colecții, proveniența bronzurilor (după provincii), locul de fabricație. Din această introducere, ca și din „Indexul de proveniență” care încheie lucrarea, rezultă că majoritatea din cele 162 de bronzuri prezentate provin de pe teritoriul provinciei Moesia Superior, în ordine urmînd provinciile Macedonia, Pannonia Inferior, Dalmatia și Pannonia Superior. Se detașează net numericeste materialul provenit din zona limii-danubian și din unele centre urbane ale Moesiei Superior.

Cele mai multe piese au fost lucrate în ateliere provinciale sau în ateliere itinerante, dar unele (Apollo — nr. 7, Mercur — nr. 15, Venus — nr. 50, 51, 53, Bacchus — nr. 65, Lar — nr. 81, Attys — nr. 91, păstor — nr. 94, taur — nr. 104, lucernă — nr. 153 etc.) provin din import, mai ales în primele două secole ale erei noastre. Interesant este grupul de statuete reprezentîndu-l pe Mercur (nr. 39—49), la care schematismul accentuat constituie dovada peremptorie a provenienței lor dintr-un atelier local.

Cel mai masiv grup în cadrul pieselor de bronz ale colecțiilor Muzeului național din Belgrad îl formează cele care redau diferite divinități greco-romane sau orientale — 93 de piese — la care trebuie adăugate de fapt încă circa 12—13 piese incluse în plastica decorativă. Prezentarea acestor bronzuri se face în cadrul primelor trei părți ale catalogului: *Zei și zeițe* (Jupiter, Apollo, Mars, Minerva, Mercur, Venus — total 64 de reprezentări); *Zei minori și genii* (Bacchus, Hercule, Esculap. Amor, Somnus, Lar, Priap, Fortuna, Victoria — total 25 de reprezentări) și *Divinități orientale*

(Apis, Attys, Isis-Fortuna, Africa — total 4 reprezentări). În continuare materialul este împărțit în următoarele 3 categorii: *Ființe umane* (10 piese), *Animale* (5 piese), *Plastica decorativă* (54 piese).

Descrierile pieselor sînt concise, fără a fi lapidare, prevăzute cu toate elementele necesare (loc de proveniență, locul de producere, starea de conservare, dimensiuni, date); ele sînt urmate, de cele mai multe ori, de analogiile cunoscute din literatura de specialitate și, unde este cazul, de bibliografie. O singură adăugire avem de făcut în această privință: din descrierea piesei cu nr. 66 (Bacchus) lipsește cu totul pantera de la picioarele divinității, animal care se observă foarte bine în fotografie.

În privința identificărilor divinităților și personajelor redată în statuetele de bronz prezentate, considerăm că sînt exacte, iar semnul întrebării adăugat uneori între paranteze indică prudența autorului acolo unde era nevoie. Sub titlul de ipoteză, propunem în două cazuri alte identificări decît cele ale autorului: statueta prezentată sub numărul 67, identificată de autor cu Bacchus, ni se pare că îl reprezintă pe Hercule copil, iar statueta cu nr. 94, care reprezintă, după părerea autorului un păstor, ar putea fi Bacchus-Dionysos.

Din prezentarea bronzurilor figurate cu reprezentări de divinități, merită reținut faptul că cele mai multe — 37 — îi aparțin lui Mercur.

În legătură cu clasificarea pieselor se ridică următoarea problemă: pe ce bază sînt încadrate unele reprezentări de divinități în primele trei părți ale catalogului, iar altele în

rîndul plasticii decorative? Aceasta pentru că, pe de o parte, în cazul statuetelor lui Mars (nr. 10), Mercur (nr. 25), Fortuna (nr. 87), Victoria (nr. 88, 89), Attys (nr. 91) — încadrate la reprezentările de divinități — se menționează că au servit drept aplici, elemente decorative, iar pe de altă parte, plastica decorativă prezentată la sfîrșitul catalogului înglobează și cîteva reprezentări de divinități (Apollo, Minerva, Mercur, Amor, Victoria, Serapis, Hercule etc.). Bustul lui Serapis (nr. 117 — plastică decorativă) de pildă, nu diferă ca mod de prezentare — soclu conic — de statueta redîndu-l pe Mercur (nr. 31 — zei și zeițe). Insuși autorul prezintă posibilitatea ca unele reprezentări de divinități încadrate la plastica decorativă să fi avut un rol în cadrul cultului, în *lararium*-ul domestic (nr. 117) sau să fi servit ca element decorativ pe un *obiect de cult* (nr. 116). Din aceste motive ar fi fost poate mai nimerită prezentarea laolaltă, într-o singură categorie, a tuturor imaginilor de divinități, diferențierea între ceea ce aparține cultului și ceea ce are simplu rol decorativ fiind foarte greu de realizat.

Volumul este frumos ilustrat prin fotografiile tuturor pieselor analizate; menționarea scării la care sînt reproduse bronzurile este foarte binevenită. Regretăm lipsa unei hărți cu localitățile pomenite în lucrare.

Catalogul bronzurilor figurate rămîne din Muzeul național din Belgrad, alcătuit cu îngrijire, pricepere și o bună documentare, constituie o lucrare utilă tuturor acelor care studiază bronzurile, arta sau religia romană.

Mihai Bărtulescu

Konrad Kraft, *Das System der kaiserlichen Münzprägungen in Kleinasien. Materialien und Entwürfe*, Berlin, 1972, în seria *Istambuler Forschungen*, editată de Institutul arheologic german, Secția Istanbul, vol. 29, 221 p., 117 planșe și 24 de hărți.

Lucrarea, ce constituie opera capitală a lui K. Kraft, deși predată pentru tipar după moartea autorului, n-a necesitat rectificări

ulterioare, studiul fiind încheiat, după cum precizează Helga Gesche în *Nota introductivă*. Autorul n-a avut totuși pretenția exhaustiv-